

УДК 141.13

**СВІТОГЛЯДНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ
В КОНТЕКСТІ ПОСТ МЕТАФІЗИКИ***WORLDVIEW IDENTIFICATION
IN THE CONTEXT OF POST-METAPHYSICS***Рубський В. М.,**

кандидат богословських наук, старший викладач кафедри практичної психології, Одеський національний морський університет (Одеса, Україна), e-mail: pavv@te.net.ua

Rubsky V. M.,

candidate of theological sciences, senior lecturer of the Department of Practical Psychology of Odessa National Maritime University (Odessa, Ukraine), e-mail: pavv@te.net.ua

Представлена характеристика постметафізичного дискурсу у відношенні до традиційних ідентифікаторів світогляду особистості. Доведено, що параметри постметафізичного дискурсу такі, що з нього неминуче випадають основні категорії світоглядної ідентифікації. Досліджено, що світоглядні позиції втрачають у ньому свій онтологічний статус, перетворюючись із модальності реальності (dere) в модальність висловлювань про реальність (dedicto). Репрезентована ситуація, при якій світогляд, як фундаментальна матриця світосприйняття, втратила свої основні ідентифікатори.

Ключові слова: світогляд, мова, парадигма, постметафізика, ідентифікація, картина світу, семіотика, релігія, дискусія.

The characteristic of the Post-Metaphysical discourse in relation to the traditional identities of the personality worldview is presented. It is proved that the parameters of the Post-Metaphysical discourse are such that it necessarily falls within the main categories of ideological identification. It is investigated that ideological positions lose their ontological status in it, turning from the modality of reality (dere) into the modality of utterances about reality (dedicto). Represented a situation in which the worldview, as a fundamental matrix of world perception, lost its basic identifiers.

Keywords: worldview, language, paradigm, Post-Metaphysics, identification, semiotics, religion, discussion.

Семіотичні дослідження онтології картини світу в рамках або під впливом посмодернізму зводяться до аналізу текстів, обумовленого певним розумінням структури знака та його природи. Такі, наприклад, роботи Ю. М. Лотмана [6], Н. Лумана [7], Бейтсона [14], Ф. Капри [15], та ін. [17]. Напередодні постметафізичного повороту філософії нерідко віддавали перевагу принципу додатковості в співвіднесенні метафізичного і фізичного, як, скажімо, це робив в 1895 році М. І. Карєєв у книзі «Бесіди про вироблення світогляду» [4]. Спроби сучасних філософів представити світогляд як цілісну структуру, як, приміром, у книзі «Основи органічного світогляду» С. А. Левицького [5], або виходячи з синергетичної парадигми (В. І. Жилін [3], В. Г. Буданов [1] та ін. [10]), породжують більше питань про синтез світоглядних положень, ніж відповідей.

Світоглядна ідентифікація в контексті постметафізики ускладнилася проблематизацією категорії особистості. Є. О. Труфанова виділяє чотири версії недуалістичного розуміння особистості: 1) «Я» як психологічний комплекс відчуттів (Д. Юм, Р. Авенаріус, Е. Мах). 2) «Я» як сукупність соціальних формацій та інформаційних потоків. 3) «Я» як граматична конструкція в межах

мовного вираження, що створює ілюзію певної об'єктивної реальності. 4) «Я існує тільки як наратив, як історія, що зв'язує минуле, сьогодення і передбачуване майбутнє суб'єкта. Останні дві точки зору також належать соціальному конструктивізму» [11, с. 102].

З середини ХХ століття стає впливовим постметафізичний дискурс у філософії і богослов'ї. Ця обставина не могла не вплинути на систему самоідентифікації. Користування типовими світоглядними постулатами стало проблемним, оскільки в цьому дискурсі вони значно змістили свій первісний зміст. У контексті постметафізики набула проблематичності система ідентифікації понять «світогляд» й «особистість», що подаються в філософії постмодерну як системи апеляцій до соціальних мемів. І в той же час побудова світогляду залишається неминучою в силу необхідності адаптивної картини світу як реакції на несхоплюваність буття.

Починаючи від представників філософії життя (С. Кьєркегор, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Шестов, Бергсон, Х. Ортега-і-Гассет та ін.), філософи фіксують проблемною ситуацію з питання про визначеність світоглядних установок. Для того, щоб мати шляхи вирішення, вона повинна бути сформульована як філософська проблема. Проблема сучасної філософії у втраті вертикальної (метафізичної) перспективи і нездатності відтворити її в постметафізичному дискурсі.

Мислителі зразка раннього Вітгенштейна (його «картинної» теорії мови) змушені заперечувати виражальність головних семантичних ідей разом із можливістю раціоналізації семантики. Семантичні ідеї в межах аналітичної теорії мови не можуть бути адекватно вербалізовані. Вони можуть транслюватися лише непонятійно. Мову неможливо побачити зі сторони. Вона пов'язує суб'єкт зі світом, і ми не можемо вийти поза його межі, тобто поза його понятійну систему. Ця зв'язка не піддається об'єктивізації, що унеможливує аналіз співвідношення об'єктивного світу і мови його опису.

Д. Н. Ляшенко в книзі «Семіотичне моделювання реальності» (2015) так резюмує картину сучасної раціональності: ««Науковість» тепер не означає ні істинність, ні навіть правильність поза межами наукової діяльності ... тобто зараз не зовсім зрозуміло, що вважати реальністю (існуючим), а що ні ... тому навряд чи варто дивуватися, що, якщо ми звернемося до науки (або наукової філософії) з фундаментальним питанням про те, що ж власне вважати реальним або нереальним, тобто існуючим або неіснуючим, то велика ймовірність отримати діаметрально протилежні відповіді» [8, с. 19, 21].

Така параконсистентність наукової й екзистенціальної епістемології уможливує ситуацію, коли представники позиційно протилежних світоглядів, таких як теїзм і атеїзм, застосовують одні й ті ж філософські прийоми, зокрема і заперечення традиційного концепту «Бог», як спосіб подолання метафізики. Також ідентифікація світогляду особистості в контексті

постметафізики надзвичайно ускладнена тією обставиною, що традиційні та стійкі типи світоглядів, такі як атеїзм, теїзм, іслам, агностицизм і т.п., мають власні парадигми і власні «сфери аргументації» (Т. Гуднайт) [16]. З цієї причини в контексті інформаційної глобалізації та постметафізики вони втратили свої основні ідентифікатори.

На шляху відновлення шляхів філософського осмислення світоглядного базису з'явилися школи, які запропонували запровадження нових параметрів думки.

Американський філософ А. О. Лавджой ввів поняття «ідей–одиноць», які наче якісь атоми в різних модифікаціях існують у всіх філософських побудовах. Ж. Дерріда запропонував деконструкцію як метод вивільнення від філософських і світоглядних предумовок. Вже Г. Фреге знадобилося створення нової формальної мови.

М. Хайдеггер також у спробі висловити невимовне повинен був вводити масу неологізмів, тавтологій, дієрез і складних термінів, спираючись і на вже існуючі. Так, наприклад, він приймає термін «пред–розуміння», але тут же виробляє розрізнення між різними його видами і елементами. У підсумку, питання, «який світогляд був у М. Хайдеггера?», залишилося неідентифікованим. «Не буде перебільшенням припущення, що хайдеггерівський герменевтичний метод зберігається і падає разом із тезою про невиражальність концептуальних істин», – писав Яакко Хінтікка [12, с. 55]. XXI століття тільки погіршило цю ситуацію.

Сьогодні в постметафізичній філософії для того, щоб ідентифікувати себе з яким–небудь визначеним світоглядом, стає необхідним перекодувати культурні, релігійні та філософські індикатори на мову іншої парадигми або в якесь філософське есперанто, що пропонують деякі філософи XXI століття.

Наприклад, незважаючи на свою прихильність англійській аналітичній філософії, в період становлення якої домінувала антиметафізична спрямованість, у своїй останній книзі «Натуралізм, реалізм і нормативність» (2016) [18] Хілларі Патнем вводить поняття «метафізичний реалізм» [18, с. 25], який не зводиться до аристотелівської відповідності термінів їх референтам і пошуку вичерпно достовірного опису світу. Патнем пропонує зняти формальне протиріччя картин світу. Він розвиває ідею про те, що еквівалентні описи світоглядів, що входять у логічне протиріччя один з одним, можуть виявитися взаємоперевідними мовними світами. Вказуючи на теоретичну несумісність декількох описів реальності, він водночас підкреслює, що вони можуть бути точно емпірично адекватними. Такі описи еквівалентні один одному, але ніколи не можуть бути з'єднані в одну концепцію або одне несуперечливе світобачення. Патнем доводить думку, що «те, чому повинно відповідати висловлювання, яке претендує на «істинність», у різних мовних іграх буде різним» [18, с. 95]. Реальність чи умовність

аналізованих положень картини світу залежить від вибору «диспозитивної мови» [18, с. 84]. Ні у кого немає «правильної», тобто концептуально незараженої мови. Кожна диспозитивна мова має «свою власну «онтологію»» [18, с. 85].

На ту ж взаємоперевідність світоглядів як мовних світів вказував із посиланням на колишнього єзуїта Карла Райнгарда єгиптолог Ян Асман у своїх книгах «Мойсей і єгиптяни» (1998) та «Ціна монотеїзму» (2003, англ. пер. 2010) [13]. Він вказує на колосальний потенціал взаємоперевідності політеїстичних культур до і поза раннім іудаїзмом. У світі стародавньої мови релігій, люди завжди знаходили богів аналогічних функцій. Незважаючи на різницю міфологічних образів і наративів, це давало ключ до їх взаємного еквівалентного перекладу в іншу культуру. Плутарх, розповідаючи про різних богів і богинь, також знаходить відповідності їм у грецькій культурі. Наприклад, розповідаючи про Ісиду й Осіріса, він знаходить еквівалентом Ісиди богиню Афіну.

Якщо ми послідовно розглянемо різні сучасні підходи до фіксації фундаментальних посилок світогляду, то побачимо, що біологічне уявлення про генезис картини світу і типів світосприйняття зводиться до еволюційного пристосування організмів. З цієї точки зору, всі типи світогляду виникають як несвідома реакція на несхоплюваність буття, що значно девальвує їхній теоретичний модус. Мовленнєві експлікації світоглядних систем є тільки спробою вербалізації адаптивних функцій свідомості. Вони принципово однакові за суттю, але різні за формою: як ріг носорога, отрута змії й ікла лева. До того ж теоретична побудова не може висловити буття, вона виражає лише спосіб пристосування до нього. Сприйняття реальності свідомістю кажана в хрестоматійній статті Т. Нагеля «Що значить бути кажаном?» [9] відрізняється від людського або мурашиного сприйняття. Проте, всі ці зразки сприйняття реальності цілком адаптовані до виживання.

Таким чином, ступінь адаптації свідомості до виживання не говорить про ступінь наближення до адекватної реальності. І в тих випадках, коли після фіксації різниці світоглядів співрозмовники приступають до з'ясування найбільш правильного, маючи на увазі більш реалістичне, то в цьому випадку зміщуються прагматичне поняття адаптації з ідеалістичним поняттям реальності. З цієї причини кожна світоглядна система містить у собі масу корисних фікцій не тільки для виживання, що могло б вказувати на відображення реальності, але і для внутрішнього комфорту мислення, захисних психічних реакцій і фільтрів переживань.

У наборі системи світоглядних установок виявляються не тільки взаємовиключні (з точки зору іншої системи) положення, а й теза про неможливість побудови світоглядних систем (апофатика, епіфеноменалізм, вахдат аль–вуджуд, майя, епохе тощо).

Якщо ми застосуємо класичні соціальні ідентифікатори, то і тут різниця світоглядних тез виявиться відображенням тих соціальних і мовних формацій, з якими той чи інший індивід провів лінію власної ідентифікації. Внутрішнє значення світоглядних постулатів у цій системі співвіднесення світоглядів виявиться в значній відмінності від внутрішнього їх сприйняття. Так, наприклад, у контексті постметафізики формально протилежні типи світогляду – теїзм–атеїзм – засвоюють основні контртези один одного, роблячи їх частиною своєї структури, яка сама залишається інваріантною. Найбільш яскраву ілюстрацію такого роду філософського взаємопроникнення можна бачити в «смерті Бога» як елімінації метафізики і форм її прийняття в постметафізичному християнстві. У натуралістичному світогляді чудово збережена градація цінностей в умовах біологічної рівності механізму всіх психофізичних емоцій і «моральної невагомості» матеріального світу.

У цій ситуації фактором, що характеризує пост метафізичний дискурс, нам представляється визнання того, що сучасна філософська і наукова думка в цілому мають таку структуру, з якої з необхідністю випадають основні метафізичні категорії: Бог, свідомість, свобода волі, етика й естетика. Мова не про логічну зв'язаність понять, коли ми, стверджуючи або заперечуючи одне поняття, повинні те ж здійснити і з іншими. Наприклад, зв'язка Бога з мораллю і свободою в середньовічній філософії, у схоластів і Канта. Проблема в тому, що параметри сучасного філософського дискурсу в цілому виявляються нездатними ні визнати, ні заперечувати ці категорії.

Сучасний науковий і філософський дискурс, якщо уявити його як єдиний збірний образ, постає як набір односторонніх систем, нездатних досягнути собою буття. За влучним висловом Б. Рассела, наше раціо не тільки нарізає світ на скибочки, а й представляє його нам від початку нарізаним. Таким чином, ствердження або заперечення Бога, метафізики, постметафізики або інших світоглядних параметрів характеризує систему мислення, а не буття.

Ситуація постметафізики залишає вільним асоціативний зв'язок внутрішніх світоглядних параметрів із зовнішніми їх індикаторами. Наприклад, картина релігійного впливу часто представляється обернено пропорційною технічному прогресу та добробуту країн світу: країни з найбільшим рівнем бідності (Індія, країни Африки, Пакистан, Афганістан та ін.) демонструють більший рівень релігійності. І навпаки: країни з найменшим коефіцієнтом релігійності (Голландія, Швеція та ін.) демонструють більший рівень економічного процвітання і рівня життя. Висновок – релігійність протистоїть процвітанню.

Однак якщо ми врахуємо окреслену нами кризу ідентифікації, то зможемо переглянути класичні критерії релігійності: молитва, піст, обряди поклоніння й інші зовнішні атрибути. Застосовуючи інші критерії релігійності, ми

отримаємо іншу її карту. В цьому відношенні прикметний диспут проф. університету Торонто Джонатана Пітерсона і Сьюзан Блекмор 8 червня 2018 р. [2]. За підсумками дискусії виявлено, що сьогоднішній матеріаліст не тільки діє відповідно до метафізичних положень свого світогляду, а й наділений практичною подякою на рівні діяльності й почуттів до Всесвіту або світобудови в цілому. І навпаки: примітивні розрахунки африканських шаманів, які прагнуть маніпулювати «духами» в порядку механічної причинності, чи не більш прагматичні й матеріалістичні, ніж натуралісти західного способу мислення.

Це ще раз демонструє нам епістемологічний дрейф ідентифікаторів світогляду на прикладі найбільш опозиційних. Представники й учасники світоглядних дискусій виявляються позбавленими необхідних інструментів для зіставлення й утворення основних посилок своєї картини світу. Параметри постметафізичного дискурсу втратили основні світоглядні ідентифікатори, що слугували для цієї мети.

Більш того, в дискурсі постметафізики фундаментальний світоглядний ідентифікатор «буття/небуття Бога» виявився трансплантованим і асимільованим протилежним типом світогляду, що ставить під питання його протилежність. Водночас інваріантність світоглядних структур, незалежно від моделей світу, простежується в збереженні простору аксіом і палітри досвіду, яка продовжує продукувати теорії й аргументацію вже в рамках іншого дискурсу.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що параметри постметафізичного дискурсу позбавляють основні позиції світоглядної ідентифікації статусу фундаментальних положень свідомості. Наприклад, світоглядні позиції про Бога, свідомості, свободу волі, етичні й естетичні положення. Це зумовило ситуацію, при якій світогляд, як фундаментальна матриця світосприйняття, в контексті постметафізики втратила свої основні ідентифікатори. Базисні положення світогляду в разі потреби змінюють свій онтологічний статус із модальності реальності (dere) в модальність висловлювань про реальність (dedicto).

Отже, структура світоглядної дискусії не передбачає валентного виробництва формальних доказів, оскільки її предмет не міститься в полі традиційних типів аргументації. Тому для найбільш продуктивного методу діалогу світоглядів у постметафізичному дискурсі необхідна така якість співвіднесення парадигм, при якій виявлені формально непримиренні розбіжності виявляють б також і загальне в основах світоглядних теорій. Головною умовою такого співвіднесення парадигмальних положень повинна бути незахищеність проголошуваних аксіом. Тобто їх неспотвореність аргументацією й апологетичним модусом.

На нашу думку, тема нашої наукової статті має широкі перспективи для дослідження. Такий феномен як якісна зміна світогляду або

дієвість психологічних асоціацій у теоретичних «картинах світу» має значний потенціал у розкритті, як екзистенціальної структури окремої свідомості, так і їх зіткнення й діалогу. Семіотичне моделювання реальності, релевантність зарахування інтерсуб'єктивних знаків до категорії «світогляд», дослідження його як соціальної формації культурних мемів і посилення також може доповнити і розширити аналізований у нашій статті напрямок досліджень.

Список використаних джерел

1. Буданов, ВГ., 2007. 'Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании', М.: ЛКИ.
2. 'Джордан Питерсон против Сюзан Блэкмор / Нужен ли Бог для Смысла Жизни?'. [online] Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=syP-OtdCIho> (Дата звернення: 04.10.2018).
3. Жилин, ВИ., 2011. 'Синергетический сциентизм: критический анализ философско-методологических оснований', М.: КРАСАНД.
4. Кареев, НИ., 2009. 'Беседы о выработке мировоззрения', изд. IV, М.: *Либроком*.
5. Левицкий, СА., 2003. 'Свобода и ответственность: основы органического мировоззрения', М.: *Посев*.
6. Лотман, ЮМ., 2001. 'Семіосфера', СПб.: *Искусство*.
7. Луман, Н., 2007. 'Введение в системную теорию', М.: *Логос*.
8. Ляшенко, ДН., 2015. 'Семіотическое моделирование реальности', Одесса: *Печатный дом*.
9. Макеева, ЛБ., 2009. 'Что значит быть летучей мышью?', *Энциклопедия эпистемологии и философии науки, составление и общая редакция. И. Т. Касавин, Москва: Канон+ РООИ «Реабилитация»*, с.1124–1248.
10. Озадовська, ЛВ., 2006. 'Парадигма діалогічності в сучасному мисленні', К.: *ПАРАПАН*.
11. Труфанова, ЕО., 2017. 'Я как реальность и как конструкция', *Вопросы философии*, №8, с.100–112.
12. Хинтикка, Я., 1996. 'Проблема истины в современной философии', *Вопросы философии*, №9, с.46–58.
13. Assmann, J., 2010. 'The Price of Monotheism. Translator Robert Savage', Stanford: *Stanford University Press*.
14. Bateson, G., 1979. 'Mind and nature: necessary unity', N–Y: *Dutton*.
15. Capra, F., 2002. 'The Hidden Connections: Integrating the Biological, Cognitive, and Social Dimensions of Life Into a Science of Sustainability', N–Y: *Doubleday*.
16. Goodnight, GT., 1982. 'The Personal, Technical, and Public Spheres of Argument', *Journal of the American Forensics Association*, №18, p.214–227.
17. Maturana, HR. & Varela, FJ., 1993. 'The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding', Boston: *Shambala*.
18. Putnam, H., 2016. 'Naturalism, Realism, and Normativity', Cambridge: *Harvard University Press*.

* * *

References

1. Budanov, VG., 2007. 'Methodology of synergy in post-neoclassical science and education', M.: *LKI*.
2. 'Dzhordan Piterson protiv S'juzan Bljekmor / Nuzhen li Bog dlja Smysla Zhizni? (Jordan Peterson vs Susan Blackmore / Does God need for the meaning of life?)'. [online] Dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=syP-OtdCIho> (Data zvernennja: 04.10.2018).
3. Zhilin, VI., 2011. 'Sinergeticheskij scientizm: kriticheskij analiz filosofsko-metodologicheskikh osnovanij (Synergistic Scientism: a critical analysis of philosophical and methodological foundations)', M.: *KRASAND*.
4. Kareev, NI., 2009. 'Besedy o vyrobotke mirovozzrenija (Conversations about developing a worldview)', izd. IV, M.: *Librokom*.